

Cumhuriyet Dönemi Jandarma Teşkilatı

Jandarma, kaynaklarda çeşitli şekillerde tarif edilmekle beraber hemen, hemen aynı anlamda kullanılmıştır. Fransızca “Gendarmerie” kelimesinin Türkçeye geçmiş hâli “jandarma”dır. Fransız kaynaklarında jandarma “Gens” ve “D’armes” kelimelerinin birleştirilmesi ile meydana gelmiştir. Bu birleşik kelime “silahlı adamlar” manasına gelmektedir. XVII. asrın başlarında XIV. Lui zamanında jandarma, Fransız kralının muhafız kıtası olarak kullanılmakta ve bu anlama gelmekte idi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Jandarması ise 2803 sayılı Jandarma Kanunu’nun 3. maddesinde şöyle tarif edilmektedir: “Türkiye Cumhuriyeti jandarması, emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan ve diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren silahlı, askeri bir güvenlik ve kolluk kuvvetidir.” Türk tarihinin, çeşitli devirlerinde bugünkü jandarma teşkilatının yaptığı işleri yapan, teşkilatlar bulunmaktadır. Orhun Kitabeleri’nde “yargan” olarak geçen emniyet ve asayiş işlerinden sorumlu bir görevli bulunmaktadır. Kutadgu Bilig’te de aynı manada kullanılmaktadır. Selçuklular döneminde “Şahne”ler, Anadolu Selçuklular’ında “serleşker” ve “sübaşı”lar inzibatlık işlerinden mesuldürler. Önemli şehir merkezlerinde “şahne” bulunurdu. Osmanlılarda da önceleri Anadolu Selçuklular’ında olduğu gibi asayiş ve inzibattan “subaşı” lar sorumludurlar. Fatih Kanunnamesi’ne göre biri mirî, diğeri tımarlı subaşı olmak üzere iki tür subaşılık vardır. Subaşının yanında sancak beyi tarafından atanan yeteri kadar “ases” bulunurdu. Bunlar geceleri çarşı ve pazar yerlerini beklerler ve dükkân sahiplerinden hizmetleri karşılığında belli miktar ücret alırlardı. XVI. yüzyıldan itibaren asayiş bozukluğunun artması üzerine subaşına takviye olarak “yasakçılar” verildi. Tanzimat’tan sonra şehirlerde dirlik ve düzenin korunması işi, “şehir kethüda”lıklarına bırakıldı. Bunlar aynı zamanda belediye hizmetlerini de deruhte ediyorlardı. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra emniyet ve asayiş işlerini yeni kurulan bazı askerî birlikler üstlenmişti. Bunlar “Asâkir-i Muntazama-i Mansuri”, “Asakir-i Muntazama-i Hassa” ve 8 Temmuz 1834 tarihinde Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde kurulan “Asâkir-i Redife” isimlerini taşıyan askerî birliklerdir. 18 Şubat 1846 tarihinde “Zaptiye Müşirliği” kurulmuş, eyalet ve sancaklardaki zaptiye hizmetleri doğrudan doğruya bu makama bağlanmıştır. Bu devreye “Tevhid-i zabita” devresi de denilmektedir. Zaptiye müşirliği bir üst askeri makam olan “Seraskerlik” makamına bağlanmıştır. 13 Haziran 1869 tarihinde “Asâkir-i Zaptiye Teşkilat Nizamnamesi” yayımlanmıştır. Bu nizamname ile teşkilatın görev ve sorumlulukları ile teşkilat yapısı hukuki bir çerçeve içine alınmıştır. Sadrazam 20 Kasım 1879 tarihinde seraskerliğe, teşkilatın yeniden düzenlenmesi için emir vermiştir. Teşkilatlanmada değişiklik yapılarak “Zaptiye Müşirliği” yönetiminde olan imparatorluk iç güvenlik birimleri, “Zaptiye Nezareti” adı ile yeniden teşkilatlandırılmıştır. Zaptiye Nezareti makamına bağlı “Umum Jandarma Merkeziyesi” kurulmuştur. Bu direktif çerçevesinde yeni kurulan teşkilatın adında da ilk defa jandarma kelimesi geçmektedir. Dairenin ilk başkanı Ferik Hacı Hasan Paşa’dır. Şefik Paşa zamanında 22 Ocak 1904 tarihinde “Jandarma Nizamnamesi” yayımlanarak jandarmanın görev alanı net bir şekilde ortaya konmuştur. Umum Jandarma Merkeziyesine bağlı olarak kurulan “Jandarma Müfettiş-i Umumiliği”nin başına müfettiş vazifesi ile İtalyan Kont Robilan ve Bauman getirilmiştir. Türk üniforması giyen bu yabancılara paşa unvanı verilerek emirlerinde Türk subayları da görevlendirilmiştir. 15 Mart 1913’te yeni bir Vilayet İdare Kanunu ile güvenlik güçleri yeniden düzenlenip yabancı danışmanların Makedonya’da meydana getirdiklerine benzer “Umum Jandarma Kumandanlığı” adlı bir jandarma örgütü kurularak başına Ferik Hilmi Paşa getirilmiştir. Bu düzenleme ile jandarmanın denetimi Harbiye Nezareti’nden alınıp Dâhiliye Nezareti’ne verildi. Sultan Reşad zamanında 16 Mart 1913 tarihinde “Umum Jandarma Kumandanlığı Dairesinin Teşkilatı ve Mezkûr Kumandanlık İle Jandarma Müfettiş-i Umumiliğinin Münasebeti Hakkında Nizamname” yayımlanmıştır. Nizamnamenin uygulanmasından Harbiye ve Dâhiliye Nezaretleri sorumlu tutulmuştur. 1914 yılı başlarında yeni kurulan on sekiz jandarma taburuna kıyı gözetleme ve asayiş görevleri verilmiştir. I. Dünya Harbi

devam ederken 13 Ekim 1917 tarihinde “Jandarmanın Vezâif ve Teşkilât-ı Esasiyesi İle Cihet-i Merbutiyeti Hakkındaki Kararname” yayımlanmıştır. Yine I. Dünya Harbi'nin son günlerinde 13 Ekim 1918'de jandarma ile ilgili yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu kararname 1930 yılına kadar uygulanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra da teşkilat ile ilgili düzenleme ve yenileştirme faaliyetleri devam etmiştir. Atatürk döneminde mevzuat yönünden ilk büyük değişiklik 1930 yılında yapılmıştır. Bu tarihe kadar jandarma teşkilatı eski kanun ve yönetmeliklerle idare edilmekteydi. 10 Haziran 1930 yılında yayımlanan 1706 sayılı “Jandarma Kanunu” ile teşkilatta çok köklü değişiklikler yapılmıştır. Teşkilat hemen hemen bugünkü statüsünü kazanmıştır. Bu kanun ile Osmanlı Devleti'nden beri uygulanan 22 Ocak 1904 tarihli “Jandarma Nizamnamesi”, 10 Şubat tarihli “Jandarma Kanun-u Muvakkatı”, 13 Ekim 1917 tarihli “Jandarmanın Vezâif ve Teşkilât-ı Esasiyesi İle Cihet-i Merbutiyeti Hakkındaki Kararname” ve 15 Mayıs 1919 tarihli kararname ile diğer bütün kanun ve nizamların bu kanuna aykırı hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır. Kanunun uygulanması görevi “İcra Vekilleri Heyeti”ne verilmiştir. Bu kanun ile jandarmanın tanımı, görevleri ve hiyerarşik bağlılığına açıklık getirilmiştir. Kanunun birinci maddesinde jandarmanın tanımı şöyle yapılmaktadır: “Türkiye Cumhuriyeti Jandarması umumi emniyet ve asayiş korumaya, kanun ve nizamlar hükümlerinin icrasını temine ve bunlara müstenit hükümet emirlerini ifaya memur müsellâh (silahlı) ve askeri bir inzibat kuvvetidir.” Statü ve bağlılığı ise aynı kanunun ikinci maddesinde şu şekilde belirtilmektedir: “Jandarmanın vazife ve hizmet itibari ile mercii Dâhiliye Vekâletidir. Askerî talim-ü terbiye hususunda Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği'ne, silah ve mühimmat ile seferberlik ve seferde ordu emrine intikal edeceklerin maaş, iaşe ve ilbas (elbise) ve teçhizatı ve bilumum mesarifâtı hususlarında ordudakinin aynı olmak üzere Millî Müdafaa Vekâleti'ne, emniyet ve asayiş işleri ile diğer bütün muamelelerde Dâhiliye Vekâleti'ne merbuttur.” Bu dönemde Jandarma Genel Komutanlığı 27 değişik kadrodan oluşmaktaydı. Komutanının rütbesi Korgeneral idi. Atatürk zamanında 1935 yılında yapılan bir değişiklikle jandarma subaylarının Kara Harp Okulundan yetiştirilmesi esas kabul edilmiştir. Celal Bayar'ın Başbakanlığı zamanında 1 Aralık 1937 yılında 2/7756 sayılı “Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesini Yürürlüğe Koyan Kararname” ile 1706 sayılı kanunun uygulama şekline açıklık getirilmiştir. 27 Ekim 1939 tarih ve 2/12239 sayılı “Jandarma Teşkilat ve Nizamnamesinin Bazı Maddelerini Değiştiren Nizamname” yayımlanarak Türkiye Cumhuriyeti jandarmasının kuruluşu yeniden düzenlenmiştir. İkinci Dünya savaşı sonrasında (1950'lerde) Jandarma Genel Komutanlığı personel kadrosu 50.000 civarında idi. Araç kadrosu ise 200 idi. Jandarma Genel Komutanının rütbesi 1956 yılında korgeneralden orgenerale yükseltilmiştir. 1949 yılında nüfusu fazla olan illerde, polis görevli jandarma birlikleri kurulmuş ise de bu birlikler 1960 yılında kaldırılmıştır. 10 Mart 1983 tarihinde kabul edilen 2803 sayılı “Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu” ile teşkilat yeniden şekillendirilmiştir. Yine bu kanuna uygun olarak “Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Yönetmeliği” de 17 Aralık 1983 tarihinde yayımlanmıştır. 1982 yılında çıkarılan 2692 sayılı “Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu” ile sahil ve kara sularımızın korunması, güvenliğin sağlanması, deniz yolu ile yapılan kaçakçılığın önlenmesi görevi İçişleri Bakanlığı bünyesinde teşkilatlanmış Sahil Güvenlik Komutanlığına verilmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı görev ve faaliyetlerini devlet teşkilatındaki bazı kurum ve kuruluşlarla bağlantılı olarak yürütmektedir. 2803 sayılı “Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu”nun 4. maddesinde Jandarma teşkilatının bağlılığı şu şekilde tanımlanmaktadır: “Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, silahlı kuvvetlerle ilgili görevleri, eğitim ve öğretim bakımından Genelkurmay Başkanlığı'na, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden, İç İşleri Bakanlığı'na bağlıdır. Ancak Jandarma Genel Komutanı bakana karşı sorumludur.” Bu tarife göre Jandarma Genel Komutanlığının bağlılığı şöyledir: 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 1. maddesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin tarifi yapılırken “Kara (Jandarma dâhil)” demek suretiyle jandarmayı silahlı kuvvetlerin bir parçası olarak kabul etmiştir. 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'nun 21 ve 69. maddelerinde jandarmanın

muharip bir sınıf olduğuna işaret edilmiştir. Jandarma silahlı kuvvetlerle ilgili görevleri ve eğitim-öğretim bakımından Genelkurmay Başkanlığına bağlıdır. Jandarma özlük hakları, disiplin ve eğitim bakımından askerî statüdedir. Askerî ve muharip bir kuvvettir. 3152 sayılı “İç İşleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun Hükmündeki Kararname” ve 3201 sayılı “Emniyet Teşkilatı Kanunu”nun ilgili hükümleri, yurt içinde emniyet ve asayişin sağlanması görevini İç İşleri Bakanlığına vermiştir. Bakan bu görevi Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü aracılığı ile yürütmektedir. Asli görev itibarıyla jandarmanın bağlı olduğu makam, doğrudan iç işleri bakanıdır. Yani Jandarma Genel Komutanlığı, hizmet ve görev itibarıyla İç İşleri Bakanlığına bağlıdır. Jandarma Genel Komutanlığı teşkilatı, İç İşleri Bakanlığı hiyerarşisi içinde, Emniyet Genel Müdürlüğü ile denk bir kuruluştur. Ancak bu iki kuruluşun yapı ve bağlılık düzeninde statüleri farklıdır. Zira Jandarma Genel Komutanı doğrudan doğruya bakana karşı sorumludur. Bakanlık müsteşarının genel komutan üzerinde herhangi bir yetkisi yoktur. Emniyet Genel Müdürü ise müsteşara karşı sorumludur. Ayrıca genel komutanın atanma usulü de farklıdır. Mahalli idarelerde emniyet ve asayişin sağlanmasında yetkili makamlar mülki amirlerdir. Bu sebeple vilayetlerde Jandarma Alay Komutanı valiye, kazalarda da jandarma bölük komutanı kaymakama bağlıdır. 2803 sayılı jandarma kanunu özel bir kanun olarak jandarmadan istenecek görevler için “istek-talep” esasını getirmiştir. Bu sebeple mahalli mülki amirler, jandarmanın önleyici zabıta faaliyetlerinin yürütülmesi için iç güvenlik birliklerinin kullanılması isteğinde bulunabilmektedirler. Böylece silahlı kuvvetlerin diğer sınıfları gibi jandarmanın da kendi içinde otonom bir nitelik kazanması sağlanmıştır. Jandarma Genel Komutanlığı 2803 sayılı kanuna göre kendi sorumluluk sahası içinde genel emniyet ve asayiş tesis, temin ve korumak, kanun, tüzük ve yönetmelikler hükümlerinin icrasını temin ve bunlara dayanan hükümet emirlerini ifa etmekle mükelleftir. Ayrıca 6815 sayılı kanuna göre, sınır, kıyı ve kara sularımızın emniyet ve muhafazası ile gümrük bölgesinde kaçakçılığı men ve tahkik etmek, seferde bir kısım kuvvetleri ile Genelkurmay Başkanlığı emrinde yurt savunmasına katılmak gibi görevlerle sorumlu tutulmuştur. Jandarma Genel Komutanlığı bu görevleri yerine getirmek üzere bir teşkilat yapısı oluşturmuştur. 2803 Sayılı Kanunu 7. maddesine göre sorumluluk alanındaki görevleri mülki, adli, askerî ve diğer görevler olarak sıralanmaktadır.

Hamit PEHLİVANLI

KAYNAKÇA

ALPTEKİN, Coşkun, “Büyük Selçuklularda Devlet ve Saray Teşkilatı”, **Doğuştan Günümüze İslam Tarihi**, Cilt 7, İstanbul 1988.

ALPTEKİN, Coşkun, “Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilatı ve Sosyal Hayat”, **Doğuştan Günümüze İslam Tarihi**, Cilt 8, İstanbul 1988.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Yay. Haz. Cemalettin Taşkıran ve diğerleri, Ankara 1998.

Düstur, C II, Matbaa-i Amire, 15 Safer 1290.

Düstur, I. Tertip, C. IV, 1879, VII, Ankara 1941.

Düstur, II. Tertip, C. V, Dersaadet 1332, C.XI, İstanbul 1928.

Düstur, III. Tertip, C. 37'nin devamı, Ankara 1965, C. XIX, Ankara 1956, C. XXI, Ankara 1961, XI. Cildin devamı, Ankara 1930.

GENÇ, Reşat, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, İstanbul 1981.

“Jandarma”, **Büyük Larousse**, 12. Cilt, İstanbul 1986.

KÖYMEN, M. Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Cilt III, Ankara 1992.

KUTLUHAN, Bora, “Daha Güvenli Yarınlar İçin Güçlü Bir Jandarma Teşkilatı – Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman İle Söyleşi”, **Savunma ve Havacılık**, C 14 , S 82, (No:6/2000).

Nizamü'l-mülk; Siyasetname, Haz. M. Altay Köymen, Ankara 1982.

ORTAYLI, İlber, **Türkiye İdare Tarihi**, Ankara 1979.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Osmanlı Askerî Teşkilatı”, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Cilt I, İstanbul 1999.

PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Cilt I, III, İstanbul 1971.

PEHLİVANLI, Hamit, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güvenlik Yapısı -Jandarma Teşkilatı-”, **Türk Dünyası Kültür Atlası -Türkiye Cumhuriyeti-**, Cilt 1, İstanbul 2006, s.431-442.

Resmî Gazete, 12 Mart 1983, Sayı 17985. (2803 numaralı ve 10 Mart 1983 tarihli “Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu”), 17753,19518 (mükerrer sayı), 18254, 19997, 22999, 22800, 19832, 20984.

Resmî Gazete, 18 Eylül 1983, Sayı 18195.

SAYDAM, Abdullah, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Trabzon 1999.

SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt I-II, İstanbul 1982-1983.

SOYUPAK, Kemal, “Silahlı Kuvvetlerin Teşkilatı ve Görevi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İletişim Yay., İstanbul (6 Mayıs 1985), s.2608.

ŞAYLAN, Gencay, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Devlet Yapısının Evrimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 8. Cilt, İletişim Yay., b.t. ve b.y. yok, s.401.

TOKSÖZ, Fikret, “Kolluk Kuvvetleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, 6. Cilt, İletişim Yay., s.2608.

ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta 1998.

21/04/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyet-donemi-jandarma-teskilati/?pdf=3715> adresinden erişilmiştir